

Byahornet

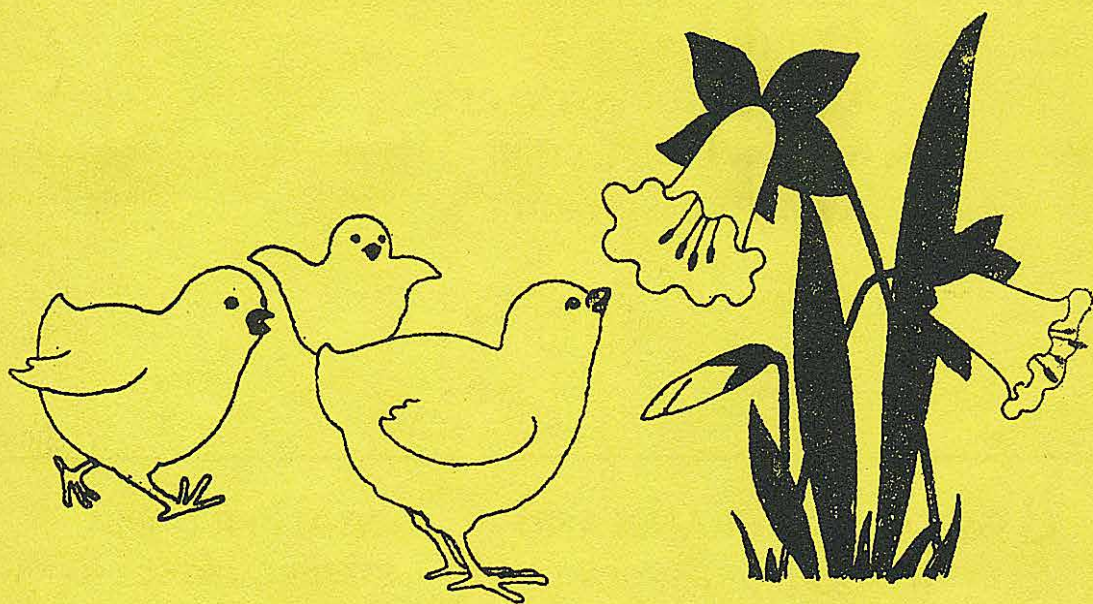
= Skåneland

ÅRGÅNG 43 1984

NUMMER 1

GLAD PÅSK!

ERIK BERGLUND

Byavägen förr och nu

Den moderna trafiken kräver goda vägar och ett bra vägnät. Man vill komma fram så bekvämt och så snabbt som möjligt. Autostrador och asfalterade vägar är tidens mododi. Byavägarnas tid är förbi. Några finnas ännu och de utgöra ett intressant inslag i landskapsbilden. Mången befar dem såsom ett led i avkoppling och studium av natur och bondekultur.

Byavägen har sin långa och intressanta historia. Genom våra bygder har byavägen slingrat sig under århundraden. Man kan ibland undra över varför byavägen gick just här — smal och slingrig. Då kan man sakta gå på den gamla byavägen framåt och låta den viska om sitt liv och sin betydelse för gångna generationer.

När våra bygder en gång först befolkades för en 10.000 år sedan, var vattendragen och sjöarna de första kommunikationslederna. Där om vittnar funna rester av vår bygds stenåldersbebyggelse. Man livnärde sig av jakt och fiske och förde nomadiserande liv. Omkring 2.600 f.Kr övergick man till att bli bönder. Man bosatte sig i byar och bodde där året runt. Husdjur anskaffades. Man svedde mark och fick åkrar och ängar och betesmarker. Man tog hästen i sin tjänst. Han blev ett nödvändigt riddjur. Man färdades på den mellan byarna. Det uppstod ridstigar. De primitiva ridstigarna voro upphovet till byavägen. Ridstigarna slingrade sig fram där marken var fast utmed sjöar och vattendrag och stora myrar och bredvid svärgenomträngliga skogar. Markytans be-

skaffenhet blev avgörande för ridstigens riktning och utformning genom landskapet. Vid tiden för Kristi födelse bildades de första bysamhällena i våra trakter. Det uppstod trafikerade ridvägar mellan byarna. Befolkningen började samlas på bestämda mötesplatser. Det kunde vara vid hedniska offerplatser och vid bestämda tingsställen. Dessa platser utvecklades till marknadsplatser. Man anlätade vattendragen ännu, men ridvägen blev mer och mer använd. När kristendomen infördes på 1000-talet och 1100-talet förändrades situationen. Kyrkor byggdes och byar uppstod omkring dem. Socknar uppstod. Man sökte sig till sockenkyrkan. Det uppstod fasta byavägar till kyrkbyn och mellan kyrkbyarna. Man började bygga broar. Förut hade man vadställen. Det ansågs saliggörande att bygga en bro. Byavägen var vid 1100-talet kyrkväg. Under medeltiden uppstod det samfärdsel. Det uppstod städer och härader. Det blev krav på häradsvägar och riksvägar, när stat och samhälle utvecklades. Ett vägnät utformades, men det följde de gamla ridstigarna och kyrkvägarna, som slingrade sig fram genom landskapet. Byavägen blev ett fast kommunikationsmedel genom århundraden. 1283 kom en dansk rikslag, som påbjöd härbärgen och krogar på passande ställen utmed byavägarna. 1396 kom en förordning om att det skulle finnas en krog eller gästgivargård för var fjärde mil utmed den mest trafikerade byavägen eller adelvägen. Adelvägen var huvudvägen mellan städerna. På 1500-

talet kom körning med vagnar på byavägen. Man fick begreppet resande. Gästgivaregårdar blev allt allmännare. Man byggde fler broar, som förkortade byavägens längd. De gamla vadställena försvann. Man förbättrade byavägen med sten och ris. Mellan köpstäderna uppstod "allfarevägar". Dessa vägars underhåll skulle skötas av bönderna. Kristian III — 1534—1559 — fastställde, att bönderna skulle verkställa årligt underhåll av vägar och broar. Vägsyn infördes. Bönderna i en by fick en vägbit att underhålla och en bro att sköta. Kunde eller ville man inte personligen deltaga, så kunde man ge en årlig bestämd broskatt i säd — den sk brosäden.

Under danska tiden var Skåne ett typiskt bylandskap med primitivt jordbruk. Byavägen dominerade landskapet. I de många krigens århundraden fanns ingen större lust att förbättra byavägen eller utvidga vägväsendet. Det skulle ju endast underlätta fiendehärars framryckning genom socknarna. I snapphanetider var stråkvägen i eländig terräng mer använd än byavägen. Underhållet av vägar och broar missköttes i krigstider. Samfärdseln var minimal. Byarnas befolkning kände mest trycket av egna soldaters och fiendesoldaters våldgästningar, plundringar och brand. Dåliga eller oframkomliga byavägar kunde då betyda, att en by skönades från skövling.

När Skåne blev svenskt 1658, kom det att betyda, att byavägen upplevde sin renässans. Svenskarnas stora intresse var bra vägar i Skåne. Det gällde att genomdra våra bygder med militärvägar, så att bygden kunde försvaras vid fientliga militärangrepp. De gamla "adelvägarna" blev riksvägar genom landskapet. Ystad blev slutmål för tre riksvägar, som från Stockholm löpte in i Skåne och passerade Malmö och Lund och Kristianstad. Ystad blev utfartspunkten mot kontinenten. Sedan 1685 gick utlands-posten över Ystad. Stora krav kom att stäl-

las på vägarna. Man färdades mer och mer med vagn. Byavägen blev vagnsväg. Broar av trä gjordes om till broar av sten. Nya stenbroar tillkom. Vägens bredd fastställdes och mötesplatser anordnades. Milstenar tillkom utmed vägarna. Allt detta tog tid.

1700-talet innebar ej någon större förändring av byavägen. Resandena på 1700-talet klagade ofta över vägarna och deras dåliga beskaffenhet. Bönderna i vår bygd tyckte, att det räckte med byavägens beskaffenhet. Böndernas flesta körslor skedde vintertid, då marken var frusen. De tyckte, att byavägen då var bra. Vår och höst var byavägen nästan oframkomlig och sommartid var den mycket besvärlig i sandiga trakter. Vår och höst körde häst och vagn ohjälpligt fast i lera och dy och sand. Man kunde som resande bli sittande i veckor på en gästgivaregård. För att avhjälpa detta infördes vägsyn vår och höst. Bönderna blev tillsagda att bättre underhålla vägarna. Det gick dock långsamt med förbättringen av byavägen. Man hade på sina håll i vår bygd vintervägar, som gick över frusna myrar och sjöar, och sommarvägar, som följde den gamla byavägen. Man utfärdade förordningar angående vägväsendet och vägarernas underhåll. På 1700-talet började vägkartor att utkomma. Den första väglagen tillkom 1786. Den bygger på byavägens existens och förbättring. Det gamla bondesamhället med sina bondbyar fanns då alltjämt. Man färdades från by till by.

Under 1800-talet skedde ingen större förändring av byavägens utseende och beskaffning. När byarna kom att skiftas i början av 1800-talet, kom gårdarna att utsprias inom socknen. Gårdarna förenades med gårdsvägen. Gårdsvägen gick också till byavägen. Man kom också att kalla gårdsvägen för byaväg. Under 1800-talet hade socknarna sitt vägunderhåll och vägen uppdelades i bitar efter gårdarnas storlek. Det innebar en del olägenheter. Vägbiten, som

skulle underhållas, kunde ligga långt från gården. En del bönder skötte sin vägbit bra. Andra skötte den sämre eller skötte den inte alls. Vägen blev ojäm och bitvis fin att färdas på och bitvis nästan ofarbar. Myndigheterna fick ingripa. Med bötesstraff ålades försumliga bönder att underhålla vägen. Vaghållningen blev alltmer betungande för bönderna ju mer samfärdseln utvecklades. Myndigheternas krav stegrades. Byavägen blev alltmer en allmän väg. Industrialismens framväxt krävde mer vägar och bättre vägar. Byavägens tid var förbi. 1891 års väglag skapade begreppet "allmän väg". Nu uppstod landsvägarna. Staten övertog vägorganisationen och vägväsendet så småningom. Vägförvaltningen blev statens stora intresse.

Byavägen blev en förbindelseled mellan de stora landsvägsstråken och riksvägarna.

Sten och makadam och grus öses ej längre ut på byavägen. Broar av sten byggas ej längre. Detta är ett minne blott i byavägens historia.

Många minns ännu pilallévägarna eller de leriga betvägarna i höstens tid i vår bygd. Då hade byavägen ännu en uppgift att fylla som förbindelseled. I vår tid med dess bilar och transportfordon har nya vägar dragits genom bygden och gamla vägar har rätats och förbättrats. Vägen måste anpassas efter den moderna trafikens krav. Kvar finns här och var den gamla byavägen, som kanske i hednisk tid varit en ridväg och som genom århundraden varit en förbindelseled mellan bygdens bondbyar. Där den slingrar sig fram i skön natur, kan den för den, som färdas där fram och som vill lyssna, berätta sin saga genom århundraden.

